

מאורות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוךמייסודן של מכללת מורשת יעקב
ומכללת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

הלל: אהבתי כי ישמע ה'

"גמר את ההלל..."

רש"י את הפסוק הראשון של המזמור כך: אהבתי כי ישמע ה' את קולי – כך אמר דוד לאחר שנפטר שאול והוא [דוד] מלך.

על רקע מצוקות חייו של דוד יסביר רש"י גם את פסוק יא: אני אמרתי בחפזי – לנוס מפני אבשלום: כל האדם כוזב – ובוגד באוהב בו כי ראיתי את פני בוגד בי ומבקש את נפשי וכל ישראל גומלים לי רעה תחת טובה [...] אף שמואל הנביא שהוא נאמן לנביא אף הוא כוזב שמשחני למלך.

גם הראב"ע מסביר שדוד, שסבל כל כך מרדיפותיו של שאול, סבר ששמואל הנביא כיזב לו כשמשחו למלך.

זמן כתיבת המזמור אינו ברור: האם הוא נאמר בשעה שדוד שרוי היה במצוקה? האם הפנייה "אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני" (פסוק א) היא פנייה של דוד אל ה' שיקשיב למצוקתו וימלטו מהצרות שהוא שרוי בהן עתה? או שלפנינו מזמור תודה של אדם שהיה בעבר שרוי במצוקה קשה ועתה הוא בא לקיים את נדו, להרים "כוס ישועות" ולזבח זבח תודה לה' על ששמע את תפילתו והושיעו? העובדה שמזמור זה שובץ בתוך מזמורי ההלל מחזקת את הדעה שהוא אכן נאמר בשעת הקרבת זבח התודה, ותיאורי המצוקה בו באים לספר על צרות העבר שה' הושיעו מהם. ייתכן גם שלפנינו מזמור שנועד מלכתחילה להיות שיר תודה בפי כל אדם מישראל שבשעת מצוקה התפלל ונדר נדר לה' ובא לבית המקדש לשלם את נדו. הנודרים שילמו את נדריהם בעת שהיו עולים לבית המקדש באחד משלוש הרגלים. לכן שובץ המזמור בין מזמורי ההלל.³

הפסוקים שדנו בהם הם חלקו הראשון של מזמור קטו, ואומרים אותם כש"גומרים את ההלל". בביטוי "גמר עליו את ההלל" משתמשים במובן של הרעף עליו שבחים, הרבה להלל אותו. הביטוי מופיע במשנה פסחים (י, ז): "מזגו לו כוס שלישי, בירך על מזונו; רביעי, גומר עליו את הלל ואומר עליו ברכת השיר". המשנה באה לומר שבלייל הסדר אנחנו אומרים "הלל שלם", הלל הכולל גם את פסוקים א–יא ממזמורים קטו וקטז מתהלים. חכמים קבעו כי בשמונה עשר ימים בשנה גומרים את ההלל: בליל הסדר, בראשון של פסח, בשבועות, בכל ימי הסוכות, בשמיני עצרת, בשמונת ימי החנוכה, ביום העצמאות וביום ירושלים. הספרדים מציינים זאת גם בברכת ההלל באותם הימים ואומרים: "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לגמור את ההלל".

ברוריה מכמן

מרצה במסלולים הגיל הרך
והחינוך המיוחד

את חלקו הראשון של מזמור קטו (א–יא) אומרים בימים שבהם נאמר הלל שלא בדילוג, ימים שבהם "גומרים את ההלל". המזמור פותח במילים: "אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני" (פסוק א), ולאחר מכן זועק המשורר אל ה' שיושיעו מצרות קשות עד מוות: "אֶפְפוּנִי חֲבָלֵי מָוֶת" (פסוק ג). המשורר מדבר על מצוקות, צרות ומכאובים המורידים את האדם לשאול. אין במזמור דברים מפורשים על אודות הצרה שבה היה המשורר נתון וממנה נושע בסופו של דבר. הפתיחה במילים "אהבתי כי ישמע ה' את קולי" משמעה הבעת אמון בכך שה' ישמע לתחנוני וייעתר לי. למה? "כי הטה אָזְנוֹ לִי" (פסוק ב), כי כבר פעמים רבות בעבר הוא הקשיב לי.

המזמור משופע בביטויים המדברים על אמונה ועל ביטחון בה' כאל צדיק, רחום, חנון המקשיב למצוקות המתפללים אליו, ומושיעם. יתרה מכך, "שומר פתאים ה'" (פסוק ו), ה' שומר גם על התמימים שאינם מודעים לכך שעומדת להתרגש עליהם צרה. יש המפרשים: "שומר פתאים" מלשון פתאום; פגעים הבאים על האדם באופן פתאומי.⁴ פירוש אחר מתבסס על משמעות המילה פתי בערבית – ילד או נער – ולפי זה ה' הוא השומר על ילדים שאינם יכולים להגן על עצמם.⁵

על רקע התיאור הקודר של מצוקותיו הקשות של המשורר תוך שימוש חוזר במילים מָוֶת ושָׁאוֹל, בולט הביטוי היחידאי "ארצות החיים". היכן הם ארצות החיים? האם הכוונה לכל מקום שבו בני אדם חיים (בניגוד לשאול שהוזכר לעיל) או שהכוונה לארצות מסוימות? המשורר אומר: "אתהלך לפני ה' בארצות החיים" (פסוק ט), כלומר ההולכים בדרכי ה', הבוטחים בה', הם אלה שלהם ניתנו החיים. יש אומרים שההליכה בדרכי האל וההתקרבות אליו אפשרית רק "בארצות החיים"⁶ ולא במקום שבו שולט המוות. הסבר זה מקבל תימוכין מכך שבסוף המזמור הקודם נאמר: "לא המתים יהללו יי" (קטו, יז).

פירושים קדומים ראו בביטוי "ארצות החיים" כינוי לארץ ישראל ואולי אף לירושלים. רש"י מסביר: "בארצות החיים – ארץ ישראל שגרשוני אויבי ורודפי ממנה בימי שאול ועל כרחם חזרתי". רד"ק מפרש:

וערי ישראל הן ארצות החיים, ונקראת ארץ ישראל חיים כמו שנקראת ארץ צבי [= שכמהים אליה] (יחזקאל כה, ט), ארץ חפץ (מלאכי ג, יב), כי היא חמדת הארצות והיושבים בה הם חיים ובריאם. [...] כי ארץ ישראל אוריה טוב מכל הארצות.

רש"י מזהה במזמור פרטים המתאימים לחיי דוד, לרדיפות ולסכנות שבהן היה נתון ולישועה שנושע לאחר שנרדף, ויכול היה להיות בארץ ישראל כמלך.⁴ לכן יסביר

³ שמאי גלנדר, החוויה הדתית במזמורי תהלים, ירושלים, עמ' 149.

⁴ פיבל מלצר, פני ספר תהלים, ירושלים תשמ"ג, עמ' שכז–שכח.

⁵ עמוס חכם, דעת מקרא: תהלים, ירושלים תש"ן, עמ' שס.

¹ אהרן פולאק, על הסתגמויות במזמור, נזר, 1991, עמ' 430.

² כך על פי הבלשן פרופ' שלמה מורג ז"ל, בשיעור על תולדות הלשון העברית בשנת תשל"ח.

ואני בבאי מפדן

הראויה – ברכת אברהם, ברכת הזרע והארץ, הברכה המבהירה כי אכן הוא הממשיך. אכן, תחילת דבריו של יעקב היא בדיוק לפי התכנית: "ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי בלזו [...] ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך [...] ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה לי הם" (שם ג-ה). אפשר לעצור כאן לרגע ולדמיין כיצד יוסף מבין את דברי יעקב. הוא חושב שכשם שאירע עד כה ייבחר בן אחד כממשיך ושאר הבנים יידחו. לפיכך אפרים ומנשה ייבחרו וראובן, שמעון ושאר האחים יידחו. אולם יעקב מפתיע את יוסף: "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי". משפט זה מבהיר פתאום ליוסף שיעקב רואה את הכול בצורה אחרת. לא יוסף הוא הנבחר ובניו הם הממשיכים, אלא כל הבנים יחד ממשיכים את יעקב כשבת מאוחד ולא פרי מדיניות בחירה.

לא קשה להבין את האכזבה וההפתעה של יוסף. הוא הרי בנה של רחל, האם העיקרית, האם האהובה. כל שאר הבנים נולדו אך ורק "בדרך" אל רחל ואל ילדיה. האם אין זה טבעי שהוא יהיה הממשיך? יעקב מבין את מבוכתו של יוסף ועונה: "ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך", כלומר גם אני חשבתי מלכתחילה כמוד, אבל התכנית השתנתה. השינוי קרה עם מותה של רחל בדרך, מוות שלא היה רק בבחינת אסון אישי ליעקב, אלא זה היה גם מפנה יסודי בכל תפיסתו את מהלך ההתפתחות של עם ישראל. (על פי הרב הלל רחמני)

מוריה מוזס

סטודנטית במסלול הגיל הרך

בתחילת פרשת ויחי קורא יעקב ליוסף ומשביע אותו שלא יקבור אותו במצרים. יוסף נשבע ובכך מסתיימת הפגישה. לאחר זמן מתרחשת פגישה שנייה, "ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חלה" (בראשית מח, א). יוסף מבין שזו פגישת פרידה ומביא את שני בניו עמו. יעקב מתאר שה' נראה אליו ומברך אותו בברכת העם והארץ ואז מתייחס יעקב לשני בני יוסף ואומר שהם יהיו כראובן ושמעון. בנקודה זו אומר יעקב: "ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה ואקברה שם בדרך אפרתה הוא בית לחם" (שם ז).

המפרשים התחבטו בשאלה מה הקשר של פסוק זה לעניין הקודם. מדוע מזכיר פתאום יעקב את מותה של רחל? הרשב"ם טוען שכיוון שמות רחל אירע לאחר ברכת ה' ליעקב, נזכר כאן יעקב במאורע טרגי זה. כלומר יש כאן המשך אסוציאטיבי לדברי יעקב. רש"י מסביר שיעקב מתנצל על כך שהוא מטריח את יוסף לקברו בכנען ואילו הוא עצמו לא קבר את רחל שמתה בדרך. פרשנים נוספים אימצו פירוש זה ובכל זאת הוא קשה במקצת, כי בקשת יעקב ליוסף לקברו בכנען הייתה בפגישה הקודמת ואינה מוזכרת עתה כלל.

כדי להבין את הדו-שיח שבין יעקב ליוסף ניתן להניח שהתנהל ביניהם שיח נסתר בנושא ההמשכיות של בית יעקב. יוסף הבין שבמאבק בינו ובין האחים יצא הוא כמנצח. ייתכן שהמאבק בין יוסף והאחים התמקד בשאלה מי ימשיך את השושלת ומי ייפלט. האחים ניסו למכור את יוסף ולסלקו והנה הוא חוזר כמנהיג וכמלך. יוסף מגיע, אם כן, עם שני בניו כדי לקבל את הברכה

שנת שמיטה

גלעינים וקליפות של פירות שביעית

"קליפי רימון והנץ (הפרח שעל הפטמא) שלו, קליפי אגוזים והגלעינים, יש להם שביעית ולדמיהם שביעית" (שביעית פ"ז, ג). מפרשי המשנה מסבירים שבתקופת חז"ל הקליפות שימשו לצביעה, מגלעיני זיתים הפיקו שמן וגלעיני תמרים עמדו למאכל בהמה, משום כך חלה עליהם קדושת שביעית. בזמננו, כשאין שימושים אלה מקובלים, פקעה קדושת שביעית מדברים אלה. לכן למשל במקום שאין הקליפות עומדות למאכל בהמה אין נוהגים בהן דיני שביעית ("חזון איש", סימן יד, סימן קטן י). פירות וירקות שקליפתם נאכלת, כגון תפוחים ומלפפונים, גם לאחר הקילוף אין קדושת שביעית פוקעת מקליפותיהם (ראו רמב"ם, הלכות תרומות יא, י), ויש להניח קליפות אלה בכלי או בשקית עד שיתעפשו וייפסלו ממאכל אדם.

מתוך: מרדכי עמנואל, ערכי שמיטה, מדרשת הארץ ומצוותיה, חפץ חיים תשנ"ג, עמ' 40.

גידולי מים (הידרופוניקס)

צמחים הגדלים ללא חיבור לקרקע, כגון במכלים ללא נקב המלאים חפץ. חומרי המזון הדרושים לצמחים מוזרמים אליהם באמצעות מים מהולים בתמיסות מזון מתאימות.

החזון איש התיר ליישובים החקלאיים השומרים שביעית לגדל ירקות בדרך זו, בתנאי שהמכלים או הברכות יכוסו בגג המפריע במקצת לגידול. וטעמו: המכלים דינם כעציץ שאינו נקוב, ומכיוון שהם מקורים מותר לזרוע בתוכם בשביעית ואין גידולים אלו קדושים בקדושת שביעית (סימן כב, סימן קטן א, ד"ה "ונראה"). היו שסברו שגידולי מים מותרים מפני שאינם נחשבים לגדלים בקרקע (עיינו "קול תורה", ירחון תשי"א-תשי"ג; ס' השמיטה, פ"ג).